

חוק, עבודה סוציאלית ופרופסיונליזם עמדותיהם של עובדים סוציאליים כלפי חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996

ישראל דורון, יצחק רוזנר ומירית הנסקרפל

חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996, נחקק לאחר שנים ארוכות של מאבקים פוליטיים, אולם לא זכה להתייחסות אקדמית או מחקרית רבה. עד היום פורסמו רק מאמרים וספרים מעטים אודותיו, ואלה שפורסמו הסתפקו בניתוח תיאורי או ביקורתי ללא בחינה אמפירית של הדברים. מחקר זה בוחן מימד צר יחסית של החוק: עמדות העובדים הסוציאליים כלפיו. המחקר נובע ממספר תיאוריות העוסקות בסוציולוגיה של הפרופסיות והפרופסיונליזם, וחיבורן לרציונל המדעי של חקר עמדות. ממצאי המחקר מספקים תמונת מצב ראשונה מסוגה בישראל, המאפשרת להעריך באופן חלקי את מידת הצלחתו של החוק לתרום לפרופסיונליזציה של מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל.

זהו מחקר כמותני. לצורך המחקר נבחר מדגם מתוך העובדים הסוציאליים במחוז חיפה והצפון החברים באיגוד העובדים הסוציאליים. כלי המחקר היה שאלון עמדות שכלל 16 היגדים ביחס לעמדות שונות כלפי חוק העובדים הסוציאליים, ולצידו שאלון פרטים דמוגרפיים. השאלון נשלח בדואר ל-1,000 עובדים סוציאליים, ונתקבלו תשובות של 337. ממצאי המחקר גילו מגמות של תמיכה בחוק באופן כללי, במיוחד בהיבטיו הסמליים והפוליטיים. במובן זה, המחקר מצביע על כך שציבור העובדים הסוציאליים בישראל תומך במיזם הפרופסיונלי, היוצר שליטה באמצעים חוקיים על גוף ידע מקצועי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בחקיקת חוק העובדים הסוציאליים, וחותר לחיזוק ולעיגון מעמדה של העבודה הסוציאלית בישראל כפרופסיה מוכרת ובעלת מעמד, לפחות בהקשריה החוקיים.

מילות מפתח: חוק ועבודה סוציאלית, חוק העובדים הסוציאליים, פרופסיונליזם

בשנת 1996 התחולל שינוי מהותי בתחום העבודה הסוציאלית בישראל: נחקק חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996. בפעם הראשונה, לאחר שנים ארוכות של מאבקים פוליטיים, הוסדר באופן חוקי ופורמלי העיסוק במקצוע העבודה הסוציאלית. אולם מאז, אף שעבר כמעט עשור, לא זכה החוק להתייחסות אקדמית או מחקרית

מחקר זה נערך בתמיכת קרן המחקרים של הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות באוניברסיטת חיפה.

רבה. עד היום פורסמו רק מאמרים וספרים מעטים אודותיו, ואלו שפורסמו הסתפקו בניתוח תיאורי או ביקורתי ללא בחינה אמפירית של הדברים (גולדשטיין ורוזנר, 2000; גילת, 2002; רוזנר, 1999, 2005; שניט, 2001; שפירו, 1996). על רקע מציאות זו בוחן מחקר זה מימד צר יחסית של חוק העובדים הסוציאליים: עמדות העובדים הסוציאליים כלפיו. המחקר נובע ממספר תיאוריות העוסקות בסוציולוגיה של הפרופסיות והפרופסיונליזם, וחיבורן לרציונל המדעי של חקר עמדות.

סקירת ספרות

ההיסטוריה של חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996

מקצוע העבודה הסוציאלית בראשית דרכו לא הוסדר בצורה חוקית. הוא החל את דרכו באנגליה במאה ה-19 בפעילותם של ארגוני צדקה שונים שפעלו למען העניים ובפעילות פילנתרופית, או ביוזמות מקומיות של ארגוני מתנדבים בביקורים ופעולות למען עניים בקהילה, כלומר המקצוע החל את דרכו מתוך הקהילה ולמענה, ללא מעורבות פורמלית של המדינה וללא כל מעטפת מדעית מאורגנת או מתוחמת. מבחינה אידיאולוגית, בשל המאפיינים ההתנדבותיים והלא-פורמליים, הסדרה חוקית לא תאמה את אופי הפעילות החברתית (Baylis, 2004; Young & Ashton, 1956). עם חלוף השנים ובאופן הדרגתי, על רקע התפתחותם של כוחות פנים-מקצועיים (כלומר, כוחות מקרב העובדים הסוציאליים בעצמם), ולצד התפתחותה הכללת של מדינת הרווחה למן המודל הגרמני של ביסמארק (כלומר, מדינת רווחה קורפורטיבית, המבוססת על מיזם משותף של עובדים ומעבידים) בעשורים האחרונים של המאה ה-19 ועד להשתכללותו ולהתפשטותו באופנים שונים ברחבי אירופה ובעולם המערבי כולו, עברה העבודה הסוציאלית שינוי מקצועי, והחלה להתפתח כ"פרופסיה". התפתחות זאת באה לידי ביטוי בפיתוח ובביסוס תורה מקצועית ספציפית, שפה מקצועית וציפיות מצד מקצועות אחרים בחברה (Baylis, 2004). הוגמן (Hugman, 1996) מציין לדוגמה כי תהליכים אלו במערב כללו התפתחות מגוונת של מאפיינים כגון גידול כוחו של האיגוד המקצועי של העובדים הסוציאליים, פיתוח קוד אתי וחקיקת חוקים המגדירים את תחום פעילותו הייחודי של המקצוע – מאפיינים המסמנים את ראשית תהליך הפרופסיונליזם. בדומה למקצועות אחרים גם בתחום העבודה הסוציאלית היו הצעדים הראשונים לעבר הסדרה (רגולציה) של המקצוע התנדבותיים, והחלו עם הקמת איגודים מקצועיים של עובדים סוציאליים שהחברות בהם הייתה התנדבותית (Biggerstaff, 2000):

(Brieland & Lemmon, 1977). ברם עם השנים גברו הקולות להסדרה פורמלית ומנדטורית של מקצוע העבודה הסוציאלית. קולות אלו קיבלו מענה בצפון אמריקה בסוף שנות ה-60 ובתחילת שנות ה-70 של המאה ה-20 כאשר מקצוע העבודה הסוציאלית הותנה בקבלת רישיון ועוגן באופן סטטוטורי. האיגוד המקצועי של העובדים הסוציאליים בארצות-הברית (NASW – National Association of Social Workers) קיבל לראשונה בשנת 1969 עמדה רשמית שלפיה תמך בהסדרת מקצוע העבודה הסוציאלית באופן חוקי כך שרק מי שיקבל רישיון יוכל לעסוק בתחום (Brieland & Lemmon, 1977; Hardcastle, 1977). ואכן בעקבות עמדה עקרונית זו, מאז ועד היום כמעט כל המדינות בארצות-הברית הסדירו את תחום העיסוק בעבודה סוציאלית באופן סטטוטורי, פורמלי ומחייב (Biggerstaff, 2000; Mizrahi, 1992). התפתחויות בעלות מגמה דומה – אף כי בנוסחים ובקצבים שונים – ניתן לראות גם במדינות נוספות, כדוגמת אוסטרליה, קנדה, גרמניה, אנגליה וברזיל, שבהן עבר (ועדיין עובר) מקצוע העבודה הסוציאלית שינוי דומה (Weiss, Gal, & Dixon, 2003). השינוי המקצועי-חוקי של העבודה הסוציאלית לא התרחש בריק חברתי, ועורר לעיתים ביקורת והתנגדות. לצד אלה שקראו להתפתחות בתחום הסדרת מקצוע העבודה הסוציאלית החלו להישמע גם קולות המתנגדים להסדרה חוקית של המקצוע. חלק מההתנגדות היה חיצוני ונבע ממקצועות מתחרים כגון רופאים, פסיכולוגים ועורכי דין (Alaszewski & Manthorpe, 1990; Mizrahi, 1992; Wong, 2001). כיוון אחר של הביקורת בא מתוככי המקצוע: עובדים סוציאליים, בעיקר עובדים סוציאליים קהילתיים, טענו שהסדרה פורמלית-חוקית של המקצוע פועלת בניגוד לאידיאולוגיה השיתופית-שוויונית שלו. הסדרה חוקית תסגור את דלתות המקצוע בפני פעילים קהילתיים חסרי השכלה פורמלית שלא יוכלו לקחת חלק פעיל בעיצוב העבודה הסוציאלית. ההסדרה החוקית על פי גישה זו "מעקרת" את יכולתה של העבודה הסוציאלית להפוך לכלי לשינוי חברתי בידי קבוצות חולשה ומיעוט. לבסוף, הביקורת נשמעה גם מצד אלה שאימצו תיאוריות ביקורתיות ופוסט-מודרניות, תיאוריות שהתנגדו לפרופסיונליזם בכלל, ולפרופסיונליזם בעבודה סוציאלית בפרט, והן יידונו בהרחבה בהמשך בפרק הדיון (וייס, 2005; מנסבך, 2005).

כמו באנגליה במאה ה-19 גם בישראל מקצוע העבודה הסוציאלית החל את דרכו כמקצוע ללא הסדרה חוקית פורמלית. יסודות העבודה הסוציאלית בישראל הונחו בתקופת המנדט (Weiss & Gal, 2003). באותה תקופה, בדומה למצב במקומות אחרים בעולם, הושתתה העבודה הסוציאלית בחלקה על פעילות התנדבותית מטעם גופים התנדבותיים שונים בקהילה היהודית, ובחלקה על פעילות פורמלית ומקצועית של עובדים סוציאליים שהועסקו בשכר על ידי הוועד הלאומי ומוסדות היישוב היהודי בארץ ישראל של אותה תקופה (נייפרס, 1984).

מאז הקמת מדינת ישראל ועד היום חל תהליך הדרגתי של התמקצעות ואקדמיזציה בעבודה הסוציאלית. תהליך זה בא לידי ביטוי בכמה מימדים: עלייה ברמת ההכשרה המקצועית, מחקר ובניית ידע חדש, גיוון תחומי הפרקטיקה והכרה בתחומי מומחיות, הקמת איגוד מקצועי וגידול בכוחו הפוליטי, פיתוח קוד אתי, כלים לאכיפה וחקיקת חוקים המגדירים את תחום פעילותו של המקצוע ופיתוח מודל רמות מקצועיות שיש בו מסלול התפתחות מקצועית למעמד של "עובד סוציאלי מתקדם" ו"עובד סוציאלי בכיר", הקמתם ומיסודם של בתי ספר אקדמיים לעבודה סוציאלית ועלייה בהיקף המחקרים האקדמיים העוסקים בהיבטים תיאורטיים ואמפיריים של העבודה הסוציאלית (גולדשטיין ורוזנר, 2000; שפירו, שרר, קורין-לנגר ווייס, 2002).

זאת ועוד, בעיקר מאז שנות ה-70 נחקקו לאורך השנים חוקים רבים ומגוונים אשר הטילו על העובדים הסוציאליים תפקידים מוגדרים, כגון "פקיד סעד" או "קצין מבחן" (שפירו ואחרים, 2002). ההתפתחות החקיקתית הגיעה למצב שבו קיימים יותר משישים חוקים שונים ומאות תקנות המטילים על העובדים הסוציאליים תפקידים ואחריות מקצועית בתחומים רבים ומגוונים (גולדשטיין ורוזנר, 2000).

למרות ההתפתחות המקצועית והעושר החקיקתי שתוארו לעיל, עד לחקיקת חוק העובדים הסוציאליים לא הוגדר מקצוע העבודה הסוציאלית מבחינה משפטית וכן לא הייתה הגדרה כללית למושג "עובד סוציאלי" (גילת, 2002). החוק היחיד שבמסגרתו נמצא אזכור למקצוע ולעוסקים בו היה חוק שירותי הסעד, תשי"ח-1958, אשר קבע – לצורך אותו חוק בלבד – כי "כשיר לעבודה סוציאלית" הוא כל מי שסיים את לימודיו באחד מבתי הספר לעבודה סוציאלית (ויש לזכור כי באותה תקופה חלק נכבד ממוסדות אלה לא היו מוסדות אקדמיים כלל). בנוסף קובעות התקנות כי גם אדם שעסק בעבודה סוציאלית שלוש שנים ללא הכשרה מאחד המוסדות המצוינים בחוק רשאי להיות כשיר לעבודה סוציאלית (תקנות שירותי הסעד, 1959). גילת (2002) טוען לפיכך כי המצב החוקי ששרר במקצוע העבודה הסוציאלית לפני חקיקת החוק – לאמור העדר הסדרה חוקית כוללת, לצד הסדרה נקודתית המציבה רף דרישות מקצועי נמוך יחסית – תרם למעמד החברתי הנמוך של העובדים הסוציאליים ושל מקצוע העבודה הסוציאלית בכלל.

בשנת 1996 נפל דבר במקצוע העבודה הסוציאלית בישראל: חוקק חוק העובדים הסוציאליים המסדיר את העיסוק במקצוע. לחקיקת חוק זה קדמו שנים רבות של הסברה ולחץ מצד איגוד העובדים הסוציאליים, מאבקי כוח רבים עם איגודים מקצועיים שונים כדוגמת לשכת עורכי הדין ואיגוד הפסיכולוגים וכן פעילות ציבורית ענפה שנועדה להחדיר הן בקרב העוסקים במקצוע והן בקרב החברה את נחיצות החוק (שפירו ואחרים, 2002). כך לדוגמה בדיוני ועדת העבודה והרווחה בכנסת לאחר אישור הצעת החוק בקריאה הראשונה (דברי הכנסת, 1995) הובעה התנגדות

הפסיכולוגים עקב חלוקת מרחב ידע משותף שלהם ושל העובדים הסוציאליים. בסופו של דבר התקבלה עמדת איגוד העובדים הסוציאליים, שלפיה, על אף קיום תחומי ידע משותפים, למקצוע העבודה הסוציאלית הדגשים שונים ורוחב יריעה והסתכלות שונים. מכאן גם נבעה הגדרת העיסוק בסעיף 2 בחוק:

“עיסוק בעבודה סוציאלית” – עיסוק מקצועי, כמשלח יד, לשיפור תפקודם האישי והחברתי של הפרט, המשפחה והקהילה בדרך של טיפול, שיקום, ייעוץ והדרכה הנעשים בדרך כלל בידי עובד סוציאלי ובשיטות טיפול מקצועיות. הנהוגות בעבודה סוציאלית.

הסדרת העיסוק במקצוע העלתה גם את שאלת קיומה של פגיעה בזכות לחופש העיסוק של מי שאינם עונים על הקריטריונים הקבועים בחוק. גם כאן המחוקק קיבל את עמדת איגוד העובדים הסוציאליים ועמדת משרד הרווחה שלפיהן חוק העובדים הסוציאליים הולם את ערכיה של מדינת ישראל כפי שנקבעו במגילת העצמאות וכפי שהם עולים ממעשי החקיקה בישראל. כמו כן הוסכם כי הוא נועד לתכלית ראויה, הלוא היא קידום כבוד האדם והשוויון בישראל לצד קביעת מסגרת חוקית מחייבת לפעולתם של עובדים סוציאליים בישראל.

לחוק העובדים הסוציאליים כמה מטרות, המופיעות בדברי החוק עצמו: מטרת חוק זה להסדיר את העיסוק במקצוע העבודה הסוציאלית לשם (1) קידום רווחת הפרט והחברה בישראל תוך שמירה על כבוד האדם ועקרון השוויון; (2) שמירה על רמה מקצועית והתנהגות הולמת של העוסקים במקצוע העבודה הסוציאלית (חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996).

בדברי ההסבר להצעת החוק ניתן ביטוי נוסף לשתי מטרות מרכזיות שהחוק ביקש להגשים: המימד הפנימי של המקצועיות והכשירות של העובדים הסוציאליים, והמימד החיצוני של המעמד המקצועי של מקצוע העבודה הסוציאלית בחברה בכללותה. הדברים באו לידי ביטוי גם בדיונים הפומביים אודות החוק. כך לדוגמה, בשעת הדיון במליאת הכנסת בקריאה ראשונה, פירטה שרת העבודה והרווחה דאז אורה נמיר את מטרות החוק ואת היותו ביטוי להוקרת החברה לעובדים הסוציאליים:

אדוני היו"ר, רבותי חברי הכנסת... מטרת החוק המובא בפניכם הנה להסדיר את העיסוק במקצוע העבודה הסוציאלית ולהעניק למקצוע את מעמדו הראוי כפרופסיה, כמקצוע חופשי לכל דבר. החוק הבטיח ששירותי העבודה הסוציאלית יינתנו על ידי מי שהוסמך לכך בלבד... הצעת חוק העובדים הסוציאליים המונחת בפניכם היום היא גם ביטוי להוקרה של החברה למסירותכם ולנאמנותכם, אתם העובדים הסוציאליים.
(דברי הכנסת, 1995, חוברת י"ט, ישיבה ש"ח מיום 6.2.1995, עמוד 6176.
ההדגשה לא במקור)

ח"כ יוסי כץ (שהיה יו"ר ועדת העבודה והרווחה באותו זמן), שפירט את מטרות החוק בשעת הדיון במליאת הכנסת בקריאה השנייה והשלישית של החוק, הדגיש אף הוא את עניין "כבוד המקצוע":

אדוני היו"ר... אתה יודע כמה חשוב היה להסדיר את מעמד העובד הסוציאלי במדינת ישראל, להעלות את כבוד המקצוע במדרגה אחת, להעלות את רמת האחריות של העובדים הסוציאליים למדרגה גבוהה יותר... מטרת החוק היא קודם כול לקדם את רווחת הפרט והחברה בישראל תוך שמירה על כבוד האדם ועקרון השוויון, לשמור על רמה מקצועית ועל התנהגות הולמת של העוסקים במקצוע העבודה הסוציאלית... אנו יכולים לפחות לברך על כך שהכנסת והממשלה נתנו יד לחקיקת חוק מתקדם, חוק שיעלה במדרגה אחת את מקצוע העבודה הסוציאלית.

(דברי הכנסת, 1996, חוברת י"ח, ישיבה תכ"ז מיום 27.2.06, עמוד 4711.
ההדגשה לא במקור)

הצטרף לדברים אלה ח"כ דוד מנע, ובדבריו שב והתייחס לסוגיית מעמד העובדים הסוציאליים בחברה הישראלית:

חוק העובדים הסוציאליים הוא חוק חשוב, חוק שבא לתת מעמד לאנשים שחלק מהם גם שילמו בחייהם, לצערי, על עבודתם המסורה בהיותם עובדים סוציאליים... לא תמיד מעריכים בציבור את מעמדם, כוחם ותפקידם של העובדים הסוציאליים...

(דברי הכנסת, 1996, חוברת י"ח, ישיבה תכ"ז מיום 27.2.1996, עמוד 4714)

ואכן, עוצמתו של החוק באה לידי ביטוי בעתירה לבג"צ שהגישה האגודה לקרימינולוגיה קלינית בישראל. האגודה תקפה את הגבלת העיסוק של קרימינולוגים קליניים בטיפול בנפגעי סמים במסגרות טיפוליות שונות המפוקחות על ידי משרד הרווחה תוך העדפת עובדים סוציאליים דווקא ואפילו ייחוד תפקידים אלה להם (בג"צ 4939/03). אף שבסופו של דבר לא נדרש בית המשפט ליתן פסק דין לגופו של עניין, הוא הכיר בחוקיות סמכותו של שר הרווחה לקבוע תפקידים ומשרות שיהיו ייחודיים אך ורק לעובדים סוציאליים מכוח החוק בכך שלא פסל על הסף את סמכותו להגדיר תפקידים שבהם רק עובדים סוציאליים מוסמכים – ולא אנשי מקצוע אחרים, כדוגמת קרימינולוגים קליניים – יוכלו לעסוק בהם.

חוק העובדים הסוציאליים כביטוי לפרופסיונליזם

פרופסיונליזם הוא מושג מורכב. הדיון הסוציולוגי במושג, שהגיע לשיאו באמצע המאה ה-20, הועם זוהרו לקראת סופה. הדבר נבע בין היתר מהתפתחותן של

התיאוריות הסוציולוגיות הדומיננטיות, מתיאוריות פונקציונליות-מבניות (structural functionalist) לפלורליזם מגוון בהרבה של תיאוריות סוציולוגיות חלופיות. יחד עם זאת, ה"מיזם הפרופסיונלי" ("professional project"), מושג שהטביע לרסון (Larson, 1977), עדיין חי ובוועט בספרות המחקרית, ובמובנים רבים מתחבר עם מחקרים ודיונים סוציו-פוליטיים עדכניים (Macdonald, 1995). כפי שנראה בהמשך, המושג רלוונטי במיוחד לעבודה סוציאלית, אשר בשונה מפרופסיות ותיקות יותר, דוגמת רפואה או משפטים, מצויה עדיין בעולם בתהליכי גיבוש והתהוות פרופסיונליים. בדומה למושגים מורכבים אחרים, הגדרת המושג "פרופסיונליזם" היא בעייתית, ויש הגדרות רבות למושג. על פי אחת ההגדרות פרופסיונליזם הינו תהליך שבו ארגון מקצועי מסוים מציג תביעה מוסרית ליכולת בלעדית שדרכה מובעת דאגה לאיכות עבודתו ולתרומתו לחברה, ובאמצעות התהליך רוכש הארגון את הזכות הבלעדית לבצע עבודה מסוימת, שולט על ההכשרה והכניסה למקצוע ועל הגדרת תהליך ההערכה ואופן ביצוע העבודה. על פי הגדרה זו פרופסיות הן למעשה תרגום מודרני למושג הגילדות שהיה נהוג בעבר (Friedson, 1994).

הגדרה אחרת היא שפרופסיונליזם הינו תהליך שדרכו ספקים של שירות מסוים מגשימים את שליטתם בשוק באמצעות מומחיותם. זהו בעצם חלק מתהליך של מוביליות חברתית כלפי מעלה, תהליך שמומרים בו אמצעים ייחודיים של ידע וכישורים ספציפיים לתגמולים חברתיים ולתגמולים כלכליים (Vago, 1997). אדם המגדיר את עצמו תחת כותרת מקצועית מסוימת נכנס להגדרה של מקצוען (professional). מקצוען הינו אדם השואב מטרות ושיטות עבודה מגוף מקצועי תיאורטי, עובד באופן עצמאי והינו בעל זכות בלעדית להחליט באופן אוטונומי מה צריך להיעשות וביאזה אופן (Bucher & Stelling, 1969).

ההגדרות השונות של המושג נובעות גם מריבוי התיאוריות הקיימות להסברתו. הגישה הקלסית לניתוח תופעת הפרופסיונליזם הייתה במשך שנים רבות גישה "מודל המאפיינים" (trait model). שורשיה של גישה זו נעוצים בתיאוריה הפונקציונלית ובזיקה שדורקהיים (Durkheim, 1957) ראה בין האתיקה הפרופסיונלית ללכידות החברתית. גישה זו התמקדה באופן מסורתי בזיהוי ובפירוט של רשימת התכונות העיקריות המשותפות המאפיינות עיסוקים שהפכו לפרופסיות (Roach-Anleu, 2000). בין היתר, גישה זו גם הצביעה על כך שעיסוקים שעברו תהליך של פרופסיונליזם עברו כמה שלבים כלליים דומים, המטביעים בהם את המאפיינים הייחודיים של המקצוע. שלבים אלו כללו בדרך כלל הפיכת העיסוק במקצוע לעיסוק במשרה מלאה, ייסוד בתי ספר להכשרה במקצוע, צירוף בתי הספר להכשרה לאוניברסיטאות, הקמת איגודים מקצועיים מקומיים, שותפויות של איגודים מקצועיים בינלאומיים, חקיקת חוקי מדינה לגבי רישיון לעסוק במקצוע וביסוס ופרסום קוד אתיקה פורמלי (Wilensky, 1964; Roach Anleu, 2000).

מול מודל מסורתי זה צמחו מאז שנות ה-70 גישות ותיאוריות רבות אחרות, ששורשיהן נבעו מגישות מרקסיסטיות, אינטראקציוניות (interactionist), או אפילו מבוססות על תורתו של פוקו, ושניסו להציג ניתוחים חלופיים לגישת המאפיינים המקצועיים. דוגמאות לכך ניתן למצוא בגישות המתמקדות ב"כוח חברתי" (social power) או במונפול שפרופסיות מרכזות בידיהן (Hall, 1983); גישות המתמקדות בהיותם של פרופסיונלים מעין "שחקנים חברתיים" ("social actors"), שבאמצעות נסיבות ויחסי גומלין חברתיים יוצרים לעצמם את המעמד הזה (Friedson, 1994); וגישות המתמקדות במימד הכלכלי-חברתי, במובן של "מודל שליטת השוק" (market control model), שלפיהן המוקד של תופעת הפרופסיונליזם נעוץ במבנה שוק חופשי, אשר במסגרת חלוקת העבודה הכללית משמש כלי להשגת שליטה בשווקים המבוססים על שירותים מבוססי-מידע, וכלי מסדיר (רגולטיבי) לארגון שוק העבודה (Larson, 1977).

מבלי לנסות למצות את כלל התיאוריות בתחום, אחד המימדים המעניינים העולים מהניתוח הכוללני של ההתייחסות התיאורטית והפרדיגמטית לסוגיית הפרופסיונליזם הינו המקום והמעמד המרכזי של ההסדרה החוקית של הפרופסיה בהגדרה ובהבנה של המושג. במילים אחרות, מההגדרות השונות של מהות הפרופסיה עולה כי ההסדרה החוקית של מקצוע מהווה את אחד השלבים המתקדמים בעיצובו ובגיבושו כפרופסיה, כאמצעי חשוב ומרכזי להגשים את מטרותיו ואת ייעודו. ההסדרה החוקית של הפרופסיה הינה פעולה שנועדה לשלוט, לנהל או להנחות את הפרופסיה ואת כלל האוכלוסייה בהתאם לחוק, לגרום לדברים להיות תחת שליטה ולהביא לאחידות מסוימת. הסדרה חוקית של מקצוע אומרת כי המקצוע קיבל על עצמו את המנדט וההכרה של הציבור הרחב באמצעות נציגיו הנבחרים ברשות המחוקקת (Hardcastle, 1977).

ישנן דרכים מגוונות להסדרה חוקית של מקצוע. אחת הדרכים המקובלות לתאר את צורת ההסדרה החוקית היא חלוקתה לשלוש צורות הסדרה שונות אך בסיסיות: רישום (registration), אישור (certification) ורישיון (licensing) (Biggerstaff, 2000). הצורות השונות של ההסדרה החוקית משקפות רמות שונות של כוח ובקרה. ברם, בכל שיטות ההסדרה החוקית, הפרופסיה מגשימה ברמה זו או אחרת את מאפייניה החיוניים: שליטה, מונפול ולגיטימציה. ההסדרה החוקית יוצרת ותורמת אם כך ליצירת אמון ותלות הציבור בפרופסיה מחד, ויכולת אכיפה או כפייה של אמון זה על ידי הפרופסיה.

לאור האמור לעיל ברור כי בפרספקטיבה פרופסיונלית חקיקת חוק העובדים הסוציאליים בשנת 1996 מהווה נקודת שיא בשינוי הפרופסיונלי של העבודה הסוציאלית בישראל (ובהקשר זה יש לציין כי פרופסיות אחרות בישראל זכו לחוקים משל עצמם עשרות שנים לפני כן: הפסיכולוגים זכו לכך בשנת 1977, ואילו עורכי

הדין והרופאים זכו להסדרים חוקיים ייחודיים כבר בתקופת המנדט). היה זה החוק הראשון בישראל שהרים את מקצוע העבודה הסוציאלית ממכלול שירותי הרווחה והפכה לאבן ראשה בהגדרת ייחודה. זה גם החוק הראשון שהפך את המושג "עובד סוציאלי" לסטטוס מקצועי בכך שקבע הסדרים חוקתיים חדשים של חובת חיסיון וסודיות וכן ביצירת מנגנונים של רישום ופיקוח (גילת, 2002). לא זו בלבד שהוא עיגן את החובה להיות בעל בתואר אקדמי כתנאי להיות עובד סוציאלי, אלא יצר מנגנון בירוקרטי של רישום כתנאי לעיסוק במקצוע, תוך הטלת איסור פלילי על מי שאינו רשום כעובד סוציאלי לעסוק במקצוע. חוק העובדים הסוציאליים הציב לראשונה את המקצוע בשורה אחת ושווה עם מקצועות מתחרים כדוגמת עורכי דין, רופאים ופסיכולוגים. מדובר אם כך במהלך חוקי שיצר שינוי דרמטי במעמד המקצועי של העבודה הסוציאלית בישראל.

המחקר

כאמור, מאז נחקק חוק העובדים הסוציאליים לא נערכו מחקרים אמפיריים אודותיו. מחקר זה בחר לבחון את חוק העובדים הסוציאליים באמצעות חקר עמדות, ומטרתו לברר את עמדותיהם של העובדים הסוציאליים כלפי החוק. במחקר מסוג זה נשאלו עובדים סוציאליים על עמדותיהם במימדים שונים של החוק. באופן כללי, עמדה הינה נטייה פסיכולוגית שמובעת על ידי הערכה של מימדים שונים של שלם כלשהו, כשלגבי כל מימד ישנה הערכה חיובית או שלילית (Eagly & Chaiken, 1998). חשיבות חקר עמדותיהם של העובדים הסוציאליים נובע מכך שלהצהרותיהם בנוגע לחוק ישנה השפעה על התנהגותם בפועל (Eagly & Chaiken, 1998; Stone, 1999). מטרת המחקר הייתה לבחון – לאור מטרות החוק, ההיסטוריה החקיקתית שלו, והאידיאולוגיה הפרופסיונלית שתוארה לעיל – את עמדותיהם של העובדים הסוציאליים כלפי היבטיו השונים של החוק. באופן קונקרטי, מטרת המחקר הייתה לבחון את עמדותיהם של העובדים הסוציאליים בארבעה הקשרים: בהקשר הפוליטי (תמיכה בחקיקת החוק ככזה); בהקשר המקצועי (תמיכה בחוק כאמצעי לחיזוק הסטטוס המקצועי); בהקשר היחס ללקוחות (תמיכה בחוק נכאמצעי לקידום ולשיפור הקשר והיחס ללקוחות); ולבסוף בהקשר של השימוש או ההשפעה של החוק על עבודת היום-יום. בהתחשב בשינוי האקדמי, המקצועי והלגלי שעבר מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל, השערות המחקר היו כי בכל התחומים יגלו העובדים הסוציאליים בישראל עמדות חיוביות כלפי חוק העובדים הסוציאליים.

השיטה

מדגם והליך

אוכלוסיית המחקר הייתה כלל העובדים הסוציאליים בישראל, ברם בשל מגבלות נוחות נבחר המדגם לצורך מחקר זה מתוך העובדים הסוציאליים במחוז חיפה והצפון החברים באיגוד העובדים הסוציאליים. בסוף שנת 2004 נשלחו בדואר שאלונים ל-1000 עובדים סוציאליים שנבחרו באופן אקראי מתוך רשימת העובדים הסוציאליים הרשומים במחוז חיפה והצפון באיגוד העובדים הסוציאליים (כ-3,400 חברים). לשאלונים צורפו מעטפות מבוילות לשם החזרת השאלונים הממולאים. שבועיים לאחר משלוח השאלונים נשלחו לכל המרואיינים תזכורות ובהן בקשה חוזרת להשתתף במחקר. לאחר חודשיים נשלם הליך האיסוף. בסך הכול מילאו ושלחו שאלונים ממולאים 337 עובדים סוציאליים. 63 מעטפות חזרו בשל כתובת שגויה או שהנמען עזב. שיעור ההשתתפות הסופי עמד על 36%. שיעור השתתפות זה אינו גבוה אך סביר בסוג זה של מחקרים (Royse, 2003). שיעור ההחזר הנמוך הציב מגבלה מהותית על יכולת ההיסק הסטטיסטית של המחקר, מגבלה שתצויין גם בהמשך.

ניתוח הדפוסים הדמוגרפיים של מדגם המשתתפים במחקר מעלה כי באופן כללי הם משקפים את אוכלוסיית העובדים הסוציאליים בישראל בהשוואה לנתונים שפורסמו בסקר התעסוקתי של משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (בר-צורי, 2003) (להלן "הסקר התעסוקתי"), עם ייצוגי-יתר מסוים לילידי הארץ וייצוגי-יתר יותר משמעותי ללא-יהודים. הרוב הגדול, 83.53%, היו נשים (בהשוואה ל-89% נשים בסקר התעסוקתי); הגיל הממוצע היה 44.36 (בהשוואה ל-40.2% בסקר התעסוקתי); הוותק הממוצע היה 17.19 שנים; הרוב ילידי הארץ (77.61% בהשוואה ל-62% בסקר התעסוקה); הרוב עובדים במגזר הממשלתי (63.61%) במעמד של עובדים קבועים (78.12%) וקבוצה משמעותית עובדת בתחום הפרטני (45.45%); מיעוט לא-יהודי (16.72% לעומת 4.3% בסקר התעסוקתי) (לוח 1).

לוח 1: נתוני רקע סוציו-דמוגרפיים ומקצועיים של אוכלוסיית המחקר (N=337)

המשתנה	קטגוריות	שכיחות	%
ארץ הלידה	ישראל	260	77.61
	חבר העמים	19	5.67
אירופה, ארצות-הברית, אוסטרליה, ניו-זילנד	אוסטרליה, ניו-זילנד	33	9.85
	צפון אפריקה ומדינות ערב	15	4.48
אחר	אחר	8	2.39
סך הכול		335	100.00

חוק, עבודה סוציאלית ופרופסיונליזם

המשתנה	קטגוריות	שכיחות	%
מין	גברים	56	16.47
	נשים	284	83.53
	סך הכול	340	100.00
לאום	יהודי	274	83.28
	ערבי	50	15.2
	אחר	5	1.52
	סך הכול	329	100.00
השכלה פורמלית	על תיכונית/מקצועית	6	1.76
	תואר ראשון	161	47.35
	תואר שני	162	47.65
	תואר שלישי	11	3.24
	סך הכול	340	100.00
מקום העבודה	פרטי	49	14.5
	ממשלתי	215	63.61
	ציבורי/התנדבותי	56	16.57
	אחר	18	5.33
	סך הכול	338	100.00
תחום העבודה העיקרי	פרטני	155	45.45
	קהילתי	35	10.26
	כוללני	58	17.01
	ניהולי	72	21.11
	אחר	21	6.16
	סך הכול	341	100.00

כלי המחקר

המחקר השתמש בשאלון מובנה שהורכב כולו משאלות סגורות. כלי המחקר שעליו התבסס המחקר הינו שאלון עמדות שחובר במיוחד לצורכי מחקר זה על יסוד סקירת הספרות שתוארה לעיל. השאלון כלל שני חלקים: שאלון עמדות ושאלון פרטים דמוגרפיים.

שאלון עמדות. שאלון זה היה בנוי מ-16 היגדים בדבר היבטים שונים המתייחסים לחוק העובדים הסוציאליים. הנבדקים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם על כל היגד על סולם ליקרט בן 5 דרגות: 1 – מאוד לא מסכים, 2 – לא מסכים,

3 – אדיש, 4 – מסכים, 5 – מאוד מסכים. כאמור, חלק זה הורכב למעשה מהיגדים בדבר ארבעה הקשרים נושאים: עמדה פוליטית, סטטוס מקצועי, יחס ללקוח, ושימוש בחוק ביום-יום. הקשרים נושאים אלה (או "עולמות התוכן") נבחרו ועוצבו מתוך שילוב של סקירת הספרות שתוארה לעיל בכל הנוגע לסוגיות המרכזיות המופיעות בחוק עצמו ואשר עלו בדיונים בכנסת במהלך הליכי אישורו. כך לדוגמה, ההיגדים הנוגעים ל"סטטוס מקצועי" נובעים מהאמור בסעיף 1(2) לחוק, הקובע מפורשות שמטרת החוק היא "שמירה על רמה מקצועית והתנהגות הולמת של העוסקים במקצוע העבודה הסוציאלית" (עמוד 152). מעבר לעמדות כלפי עולמות התוכן השונים נכללו גם שתי שאלות ביחס לרמת ההיכרות הסובייקטיבית עם החוק, ומידת הרצון לדעת יותר על החוק. השאלון תוקף על ידי עשרה שופטים מומחים בתחום העבודה הסוציאלית והחוק, אשר נתבקשו לחוות דעתם עד כמה ההיגדים משקפים את העמדות הנבחנות במחקר. לשם בדיקת מהימנות השאלון הוא הועבר בבדיקה מקדימה לכ-20 עובדים סוציאליים על מנת לחשב את המהימנות של חלקי השאלון. המהימנות הפנימית של הכלי נבדקה בעזרת מבחן קרונבאך $\alpha = 0.68$.

שאלון פרטים דמוגרפיים. שאלון זה כלל את המשתנים: גיל, ארץ לידה, מין, לאום, לימודים, מקום עבודה, תחום עניין עיקרי, תחום התמחות נוכחי ועתידי.

ממצאים

לוח 2: ניתוח עמדות לפי היגדים

היגדים	שכיחות	%
1. אני מכיר את תוכנו של החוק	מאוד לא מסכים	34
	לא מסכים	43
	אדיש	27
	מסכים	189
	מאוד מסכים	37
2. החוק שיפר את הסטטוס החברתי	מאוד לא מסכים	23
	לא מסכים	72
	אדיש	61
	מסכים	132
	מאוד מסכים	35

חוק, עבודה סוציאלית ופרופסיונליזם

היגדים	שכיחות	%
3. מועצת העו"ס היא גוף מקצועי חשוב	מאוד לא מסכים	9
	לא מסכים	31
	אדיש	63
	מסכים	168
	מאוד מסכים	53
4. החוק שיפר את זכויות הלקוחות	מאוד לא מסכים	13
	לא מסכים	51
	אדיש	57
	מסכים	147
	מאוד מסכים	54
5. החוק שיפר את איכות השירות הניתן על ידי העובדים הסוציאליים	מאוד לא מסכים	15
	לא מסכים	76
	אדיש	84
	מסכים	121
	מאוד מסכים	27
6. אני נעזר בחוק בעבודתי היום-יומית	מאוד לא מסכים	69
	לא מסכים	90
	אדיש	61
	מסכים	81
	מאוד מסכים	23
7. המאבק לחוקק את החוק היה ראוי וחשוב	מאוד לא מסכים	6
	לא מסכים	5
	אדיש	43
	מסכים	164
	מאוד מסכים	105
8. החוק קידם את המעמד המקצועי של העובדים הסוציאליים	מאוד לא מסכים	12
	לא מסכים	47
	אדיש	61
	מסכים	134
	מאוד מסכים	69
9. החוק הקל על פתרון דילמות אתיות בעבודה המעשית	מאוד לא מסכים	8
	לא מסכים	52
	אדיש	79
	מסכים	143
	מאוד מסכים	36

ישראל דורון, יצחק רוזנר ומירית הנסיקרפל

היגדים	שכיחות	%
10. החוק השפיע על דפוסי העבודה בשדה	מאוד לא מסכים	4
	לא מסכים	13
	אדיש	19
	מסכים	59
	מאוד מסכים	80
11. החוק מצליח למנוע ממי שאינו מוסמך כעובד סוציאלי לעבוד כעובד סוציאלי	מאוד לא מסכים	7
	לא מסכים	22
	אדיש	3
	מסכים	11
	מאוד מסכים	37
12. החוק תורם לשמירה על התנהגות הולמת של העובד הסוציאלי	מאוד לא מסכים	12
	לא מסכים	38
	אדיש	11
	מסכים	125
	מאוד מסכים	109
13. הסמכות החוקית להעמיד לדין משמעתי תורמת לרמה המקצועית	מאוד לא מסכים	3
	לא מסכים	9
	אדיש	14
	מסכים	47
	מאוד מסכים	54
14. החוק גרם לכך שהעובדים הסוציאליים יהיו יותר מקצועיים	מאוד לא מסכים	49
	לא מסכים	159
	אדיש	17
	מסכים	55
	מאוד מסכים	7
15. הייתי מעוניין לדעת יותר על החוק	מאוד לא מסכים	2
	לא מסכים	7
	אדיש	13
	מסכים	43
	מאוד מסכים	49
16. בשעתו תמכתי בחקיקת החוק	מאוד לא מסכים	48
	לא מסכים	155
	אדיש	22
	מסכים	71
	מאוד מסכים	16
	מאוד לא מסכים	5
	לא מסכים	16
	אדיש	25
	מסכים	82
	מאוד מסכים	139
	מאוד לא מסכים	11
	לא מסכים	36
	אדיש	4
	מסכים	12
	מאוד מסכים	30
	מאוד לא מסכים	9
	לא מסכים	30
	אדיש	11
	מסכים	38
	מאוד מסכים	134
	מאוד לא מסכים	39
	לא מסכים	134
	אדיש	37
	מסכים	126
	מאוד מסכים	22
	מאוד לא מסכים	7
	לא מסכים	22
	אדיש	5
	מסכים	15
	מאוד מסכים	112
	מאוד לא מסכים	35
	לא מסכים	112
	אדיש	33
	מסכים	104
	מאוד מסכים	63

לוח 2 מציג את הנתונים שהתקבלו עבור כל היגד בשאלון עמדות. ניתוח הממצאים ברמת עמדות בודדות מעלה מספר תובנות מעניינות: רמת ההסכמה הגבוהה ביותר (שילוב של דירוג 4 ו-5) נמצא ביחס להיגדים שהמאבק לחוקק את חוק העובדים הסוציאליים היה ראוי וחשוב (פריט 7, כ-83%); ברמת הרצון לדעת יותר על החוק (פריט 15, כ-77%), ובעמדה שלפיה "החוק מצליח למנוע ממי שאינו מוסמך כעו"ס לעבוד כעו"ס" (פריט 11, כ-73.12%). מהצד השני, ברמת ההיגדים הבודדים, רמת אי ההסכמה הגבוהה ביותר (שילוב של דירוג 1 ו-2) נמצאה בהיגדים "אני נעזר בחוק בעבודתי היום-יומית" (פריט 6, כ-49% לא הסכימו) וההיגד "החוק שיפר את הסטטוס החברתי" של העובדים הסוציאליים (פריט 2, כ-29% לא הסכימו, אם כי הרוב הסכימו או הסכימו מאוד).

הממצאים מלמדים כי ההסכמה הגבוהה ביותר היא ביחס להיגדים המבטאים את המימד האידיאולוגי והסימבולי של החוק, בעוד שרמת ההסכמה הנמוכה ביותר היא עם מידת השימוש וההשלכה המעשית של החוק בעבודה יום-יומית של העובדים הסוציאליים. משמעות הממצאים תידון ביתר הרחבה בהמשך.

הממצאים ביחס לקבוצות תוכן של עמדות לפי חלוקה תוכנית

כאשר עוברים מרמת ניתוח עמדות בודדות לניתוח קבוצות תוכן, מתגלה תמונה דומה. לצורך ניתוח הממצאים ביחס לעמדות, כאמור, חולקו היגדי עמדה מראש לארבע קבוצות תוכן (לוח 3): יחס ללקוח (היגדים המבטאים עמדות כלפי מידת התרומה של החוק לזכויות הלקוחות); מעמד מקצועי (היגדים המבטאים עמדות כלפי מידת התרומה של החוק למעמד המקצועי של העובדים הסוציאליים); עמדה אידיאולוגית-פוליטית כלפי פרופסיונליזם של עבודה סוציאלית (היגדים המבטאים עמדות עקרוניות כלפי החוק בכללותו) – עד כמה המאבק לחקיקתו היה ראוי, ועד כמה הנשאל תמך במאבק לחקיקתו); ולבסוף, עמדות כלפי ההשלכות המעשיות היום-יומיות של החוק (עמדות כלפי מידת הרלוונטיות של החוק לעבודה המעשית היום-יומית של העובדים הסוציאליים בשדה).

מלוח 3 עולה שוב כי באופן כללי עמדותיהם של העובדים הסוציאליים כלפי חוק העובדים הסוציאליים הן חיוביות (כלומר, ביחס למוצע של הסולם כל הממוצעים היו מעל 3). באופן יותר קונקרטי, בקצה העליון של סולם העמדות נמצאת ההסכמה החזקה ביותר ביחס לעמדות בתמיכה האידיאולוגית-פוליטית בחוק (הסכמה עם תמיכה בחקיקת חוק העובדים הסוציאליים ועם היגד שהמאבק לחוקק את חוק העובדים הסוציאליים היה מאבק ראוי וחשוב); ואילו בקצה התחתון של סולם העמדות נמצאו העמדות כלפי היכרות של החוק (הסכמה עם ההיכרות עם תוכנו של החוק, ורצון לדעת יותר אודות החוק), שהיו התחום היחיד שלגביו הנשאלים ביטאו

עמדות שמהן עולה בעיקר כי אינם מכירים את החוק. תחום נוסף שהתגלתה בו רמת הסכמה נמוכה יחסית היו העמדות כלפי היגדים המבטאים יחס כלפי המימוש היום-יומי של חוק העובדים הסוציאליים (הסכמה עם ההיגדים: אני נעזר/ת בחוק בעבודה היום-יומית, והחוק הקל על פתרון דילמות אתיות בעבודה המעשית).

לוח 3: ניתוח עמדות על פי קבוצות תוכן

משתנה (בסוגריים מספרי ההיגדים בשאלון עמדות)	מספר תצפיות	ממוצע	סטיית תקן
מדד כללי	341	3.52	0.64
עמדה פוליטית (3, 7, 16)	329	3.77	0.74
מעמד מקצועי (2, 8, 11, 13, 14)	330	3.59	0.76
יחס ללקוח (4, 5, 12)	325	3.38	0.94
שימוש/השפעה על היום-יום (6, 9, 10)	329	3.12	0.92

הממצאים ביחס לקשר בין עמדות ובין משתנים סוציו-דמוגרפיים

בחלק השני של הניתוח נערכה בחינה של הקשרים בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים של הנשאלים ובין עמדותיהם. ככל שהדבר נוגע ליחסים שבין גיל, השכלה וותק, הממצאים העלו שככל שהנשאלים היו מבוגרים יותר ו/או בעלי יותר שנות ותק, רמת ההיכרות שלהם עם החוק הייתה טובה יותר ($R_s=0.11, p<0.1$); רמת ההיכרות שלהם עם החוק מבחינה פוליטית הייתה חזקה יותר ($R_s=0.15, p<0.01$ בהתאמה) ותמיכתם בחוק מבחינה פוליטית הייתה חזקה יותר ($R_s=0.18, p<0.01$; $R_s=0.22, p<0.001$ בהתאמה). בכל יתר הפרמטרים, גילם, השכלתם והוותק המקצועי של הנשאלים לא תרמו באופן מובהק לעמדות שונות כלפי ההיבטים השונים של החוק, וגילויי העמדות החיוביות "חצו גבולות" של גיל, השכלה פורמלית וותק מקצועי.

משתנה נוסף שנמצא בעל השלכות מובהקות על פי מבחן וילקוקסון (Wilcoxon) היה המוצא הלאומי. בהשוואה ליהודים, דווקא בקרב העובדים הסוציאליים הלא יהודים היה הציון הכללי של תמיכה בחוק גבוה יותר (הציון החציוני בקרב היהודים היה 3.55, לעומת 3.75 בקרב הלא יהודים, $PV=0.0191$). ממצא זה הושפע במיוחד מעמדותיהם החיובית של העובדים הסוציאליים הלא יהודים כלפי היגדים המבטאים השפעה חיובית של חוק העובדים הסוציאליים על המעמד המקצועי (ציון חציוני יהודים — 3.67, לעומת 4.00 אצל לא יהודים, $PV=0.0039$). הדבר בא לידי ביטוי, לדוגמה, במידת התמיכה בכך ש"חוק העובדים הסוציאליים קידם את המעמד המקצועי של העבודה הסוציאלית בישראל".

במשתנים סוציו־דמוגרפיים אחרים, כגון ארץ הלידה והמעמד במקום העבודה, לא נמצאו הבדלים מובהקים. בהקשרים סוציו־דמוגרפיים אחרים נמצאו הבדלים מובהקים נקודתיים: כך לדוגמה נמצא הבדל מסוים ברמת ההיכרות של החוק בין נשים וגברים (גברים נקטו עמדות שלפיהן הם מכירים את החוק טוב יותר מעמדות שנקטו נשים: גברים 3.01, נשים 2.67); לבסוף, ברמת ההיכרות של החוק, נמצא כי עובדים סוציאליים במגזר הממשלתי והעובדים הסוציאליים העובדים בתחומים הלא־פרטניים מביעים עמדות הגורסות כי הם מכירים את החוק טוב יותר מהעובדים במגזרים הלא ממשלתיים או העוסקים בתחום הפרטני.

הממצאים ביחס לקשר בין עמדות לפי קבוצות תוכן

הניתוח האחרון שבוצע בממצאים היה בחינת הקשר בין קבוצות התוכן.

לוח 4: מתאם בין כל המדדים (מתאם ספירמן)

עמדות	מדד כללי	יחס ללקוח	מעמד מקצועי	עמדה פוליטית	השפעה על היום־יום
	1.0000				
	341				
יחס ללקוח	0.7402***	1.0000			
	325	325			
מעמד מקצועי	0.8596***	0.5339***	1.0000		
	330	325	330		
עמדה פוליטית	0.7042***	0.3668***	0.5178***	1.0000	
	329	325	328	329	
השפעה על היום־יום	0.8133***	0.6362***	0.5508***	0.4855***	1.0000
	329	324	327	327	329

המספר העליון מייצג מתאם של ספירמן. המספר התחתון הוא מספר התצפיות ששימשו לחישוב.
* $PV < 0.1$ ** $PV < 0.01$ *** $PV < 0.001$

הממצאים בלוח 4 מראים שחלק מהקשרים בין העמדות בתוך קבוצות התוכן נמצאו באופן כללי גבוהים, חיוביים ומובהקים (כלומר, מי שעמדותיו כלפי חוק העובדים הסוציאליים היו חיוביות בתחום השפעת החוק על היחס ללקוחות, עמדותיו כלפי החוק היו חיוביות גם בעולמות התוכן הנוגעים למימד הפוליטי של החוק, המעמד המקצועי של העובדים הסוציאליים והשפעת החוק על העבודה ביום־יום).

דיון והמלצות

מטרת המחקר הייתה לחשוף ולבחון את עמדותיהם של העובדים הסוציאליים כלפי היבטיו השונים של חוק העובדים הסוציאליים. לפני שנדון בממצאים יש להתייחס לייצוגיות של נתוני המחקר: מאחר ששיעור ההשתתפות היה 33.7%, ומאחר שבמדגם בוטאו עמדותיהם של עובדים סוציאליים ממחוז חיפה והצפון בלבד, ייתכן שהמדגם לא נתן ביטוי מספיק לעמדותיהם של עובדים סוציאליים ממרכז הארץ ודרומה, שיתכן שהם חשופים למציאות קצת שונה מזו הנחווית בצפון הארץ, וזו מגבלה. כמו כן, למרות העובדה שהרוב המכריע של העובדים הסוציאליים בישראל חברים באיגוד העובדים הסוציאליים, עדיין יש לזכור כי המחקר לא כלל עובדים סוציאליים שאינם חברים באיגוד המקצועי. ייתכן כי בקרב מי שאינם חברים באיגוד העמדות כלפי החוק הן יותר ביקורתיות ופחות חיוביות, ועצם אי חברותם באיגוד משקפת עמדה אידיאולוגית זו. למרות מגבלות אלה, ניתן לדעתנו לנתח את ממצאי המחקר משתי נקודות מבט: המיזם הפרופסיונלי והביקורת.

ניתוח ממצאי המחקר מנקודת מבט של המיזם הפרופסיונלי

התמיכה במיזם הפרופסיונלי

ממצאי המחקר שתוארו לעיל מאששים את השערות המחקר: נמצא כי באופן כללי העובדים הסוציאליים בישראל מביעים עמדות חיוביות כלפי חוק העובדים הסוציאליים. אף שהם מאמינים שאינם מכירים אותו בצורה מספקת, ואף שרבים סבורים כי החוק אינו משמש אותם ביום-יום או כי החוק שינה את מעמדם החברתי – רובם עדיין סבורים כי מבחינה פוליטית ואידיאולוגית חוק העובדים הסוציאליים הוא חוק ראוי והם תמכו בחקיקתו; הם סבורים כי החוק מקדם את המעמד המקצועי של העובדים הסוציאליים ותורם לזכויות הלקוחות, והוא רלוונטי לעבודתם היום-יומית.

אם כן, לפחות בקרב העובדים הסוציאליים במחוז חיפה והצפון יש תמיכה במגמות הפרופסיונליזציה של מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בכך שבאופן כללי עמדותיהם של העובדים הסוציאליים כלפי חוק העובדים הסוציאליים היו חיוביות; אלא בכך שדווקא בתחומים הסמליים והפוליטיים רמת ההסכמה הייתה הגבוהה ביותר בהיגדים הפוליטיים ובהיגדים המקצועיים. היגדים אלה מתייחסים בדיוק להיבטים הפרופסיונליים של החוק: לסטטוס הפוליטי ולסטטוס המקצועי של העבודה הסוציאלית. לפיכך לא היה זה מפתיע כי דווקא ההיבטים של היכרות בפועל עם החוק, או רמת המימוש והשימוש בחוק בעבודה

יום-יומית זכו לציונים הנמוכים ביותר: בהקשר הפרופסיונלי, מימדים אלה בעלי חשיבות נמוכה יותר, במובן זה שלא הם המבטיחים את המונופול או מגשימים את השליטה והכוח מול הציבור או הלקוחות.

הדבר בא לידי ביטוי גם בעובדה שהתמיכה הכללית בחוק חוצה גבולות סוציו-דמוגרפיים: היא איננה עניין של קבוצה מסוימת בקרב העובדים הסוציאליים, מרקע ספציפי או מתחום מיוחד. התמיכה בחוק חוצה גבולות ואינה ניתנת לאפיון ייחודי על בסיס רקע מסוים. חציית הגבולות הסוציו-דמוגרפיים מעידה עדות נוספת על עוצמת המוטיב הפרופסיונלי העומד בבסיס היחס של העובדים הסוציאליים כלפי חוק העובדים הסוציאליים. בהקשר זה הקשר בין המוצא הלאומי ובין התמיכה בחוק דווקא מחזק את האמור לעיל. דווקא עובדים סוציאליים שאינם יהודים, הסובלים בעצמם מסטטוס חברתי נמוך בשל היותם שייכים לקבוצת מיעוט, מייחסים חשיבות רבה יותר לחוק. אף שהדבר אינו עולה ישירות מממצאי המחקר, הסבר אפשרי לכך נעוץ בכך שחוק העובדים הסוציאליים הינו כלי המאפשר להם לשפר את הסטטוס האישי שלהם בחברה הישראלית בעצם היותם חברים בפרופסיה בעלת סטטוס חברתי משופר.

השלכות יישומיות להמשך הצלחתו של המיזם הפרופסיונלי

איגוד העובדים הסוציאליים כאיגוד פרופסיונלי מחויב מעצם מהותו לפעול להעצמה ולהגברה של המעמד הפרופסיונלי של חבריו. מבחינתו, חקיקת חוק העובדים הסוציאליים היה אחד מהישגיו החשובים ביותר. המשך הפעילות לשיפור החוק, במובן של עיגון יתר עוצמה מקצועית לחבריו, הוא אחד מיעדיו החשובים לעתיד, וכך הוא גם פועל (רוזנר, 2005). בהקשר זה, ממצאי מחקר זה מחזקים ונותנים לאיגוד העובדים הסוציאליים "רוח גבית" להמשך פעילותו, אשר כאמור רק בזכות מאבקו העיקש נחקק חוק העובדים הסוציאליים בכנסת. האיגוד בפעילותו מבטא לא רק את האמונה כי עבודה סוציאלית היא פרופסיה, וצריכה לאמץ לה את דפוסים מאפיינים של פרופסיות אחרות כדוגמת עורכי דין או רופאים. פעילות האיגוד מגלמת בחובה יישום והוצאה אל הפועל של התפיסה כי פרופסיונליזם הינה תופעה ראויה במדינה מודרנית, ומקדמת בצורה טובה יותר את האינטרסים של העובדים הסוציאליים ושל קהל לקוחותיהם כאחד.

מעבר להמשך קידום החוק והרחבת תחולתו ותוכנו, ממצאי המחקר הצביעו כי באופן כללי נקודת התורפה בכל הנוגע לעמדות העובדים הסוציאליים כלפי החוק היא מידת ההיכרות עימו, וזה היה התחום היחיד שבו העמדות הכלליות לא היו חיוביות. ממצאים אלה מחזקים את ההכרה כי לא די בחקיקת חוק ובהוספתו לספר החוקים על מנת שהעובדים הסוציאליים יכירו אותו. יש צורך בהטמעה, בחינוך ובהעמקת ההיכרות והידע. הדבר יכול להיעשות רק באמצעות כלים אקטיביים, לאמור ייזום של

השתלמויות מקצועיות לעובדים הסוציאליים אודות תכני החוק ומהותו, הפקת ספרות מקצועית בנושא והפצתה לכלל העובדים הסוציאליים; ולבסוף, חיזוק החינוך וההכרות עם החוק במסגרת בתי הספר לעבודה סוציאלית ובמסגרות ההכשרה המקצועיות השונות שלאחר מכן.

ניתוח ממצאי המחקר מנקודת מבט ביקורתית

נגד מגמות הפרופסיונליזציה של העבודה הסוציאלית יש ביקורת לא מועטה. חלק מהביקורת נעוצה באנטי-פרופסיונליות כללית, שאינה נוגעת לעבודה סוציאלית דווקא. כך לדוגמה כינו איליץ' ועמיתיו באמצע המאה ה-20 את הפרופסיות, ופרט את הפרופסיות הטיפוליות, בשם "מקצועות מגבילים" (Disabling Professions). לדבריהם היומרה של המקצועות, ובמיוחד של המקצועות הטיפוליים לרבות עבודה סוציאלית, להציג את עצמם כמומחים שבידיהם פתרונות למה שהם כינו והגדירו בעיות – לא רק שלא פתרו את הבעיות, אלא במובנים מסוימים הנציחו ואף הגבירו אותן (Illich, Zola, McKnight, Caplan, & Shaiken, 1977). בסגנונם המיוחד טוענים איליץ' ועמיתיו:

המוסדות הפרופסיונליים המרכזיים שלנו רכשו לעצמם כוח מוזר – לסטור מהמטרה שלמענה הם נוצרו ומומנו מלכתחילה. תחת שליטת המקצועות היוקרתיים ביותר שלנו יוכלו הכלים המוסדיים שלנו, באופן פרדוקסלי, כתוצר המרכזי שלהם, להגביל באופן שיטתי את כוחם ואת יכולתם העצמית של האזרחים. (עמוד 28, תורגם על ידי מחברי המאמר)

הביקורת נגד המימד המגביל של המשמעויות הפוליטיות-חברתיות בעיצוב היחסים בין המומחה ללקוח באה לידי ביטוי קונקרטי גם בתחום העבודה הסוציאלית. הספרות התיאורטית בתחום העבודה הסוציאלית הביקורתית או הרדיקלית, בתחום התיאוריות המרקסיסטיות ובתחום גישות של זכויות אדם או גישות פוסט-מודרניות ופמיניסטיות לעבודה סוציאלית, הדגישו כולן את המימד הכוחני הטמון בעיצוב היחסים שבין העובדים הסוציאליים ובין לקוחותיהם בדפוס פרופסיונלי (וייס, 2005; מנסבך, 2005; Payne, 1997; Brake & Bailey, 1980). גישות אלה חשפו את המימדים הכוחניים הטמונים בשיח הפרופסיונלי, ובשימור ובהעצמה של הפערים הפוליטיים הנובעים מכך (Ife, 2001). כפי שמיטיב לתאר זאת מנסבך (2005), לשליטת העבודה הסוציאלית הרדיקלית בהפיכת העבודה הסוציאלית למקצוע "נשמרת התבנית האינסטרומנטלית-סמכותית המזוהה עם הסדר המעמדי, שכן העובד הסוציאלי מייצג אינטרסים של החברה, ומעמדו שונה וגבוה מזה של הפונה הנחשב למי שזקוק לסיוע ולטיפול" (עמוד 172).

לא בכדי ביקשו המגמות הפוסט־מודרניות והביקורתיות למתן את ההבניה הכוחנית של הפרופסיונליזם ולצאת כנגדו. גישות אלה הדגישו את חשיבות מרכיבי ההעצמה, השיתופיות והשוויוניות שעל העבודה הסוציאלית לאמץ בעיצוב הקשרים האנושיים שבין העובדים הסוציאליים והאזרחים הנפגשים עימם. בגישות כגון "גישת הכוחות" או בקריאה לאמץ נרטיב־על הדוגל ב"פוליטיקת חיים" (life politics) של הגשמה עצמית, או בניסוח נרטיב־על של העבודה הסוציאלית במונחים של עבודה סוציאלית אמנציפטורית (emancipation; enabling), שזור מכנה משותף השולל מלכתחילה עליונות פרופסיונלית של העובדים הסוציאליים (Ferguson, 2001). מעניין שגם במסגרת הדיונים של חוק העובדים הסוציאליים בישראל נמתחה ביקורת ברוח זו על החוק מצד חברת הכנסת תמר גוז'נסקי, חברת חד"ש (החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון), אשר למרות תמיכתה בחוק אמרה במסגרת הדיון בקריאה השנייה והשלישית של הצעת החוק:

...ההסתייגות שלי, כנסת נכבדה, מתייחסת לסעיף הראשון. אני אמרתי בוועדה, שהחוק הזה, שרובו ככולו עוסק בעניינים פרוצדורליים, חשובים אבל פרוצדורליים – איך מקבלים את האישור ואת הרישיון, באלו מקרים אפשר להתלות אותו, לקחת אותו, אלו ועדות יש וכו' – ...החוק הזה נראה לי דל אם אין בו תיאור רחב של מטרת החוק ושל מטרת העבודה הסוציאלית. ...מאחר שהעבודה הסוציאלית היא מעין מתווך, מתווך בעל משקל אדיר בין החברה ומוסדותיה ובין הפרט, חשוב מאוד שידובר, למשל, בעקרונות לא רק על רמה מקצועית והתנהגות הולמת, שהם דברים חשובים מאוד; אלא שחשוב מאוד לדבר במפורט, למשל, על מניעת אפליה. מדובר על שוויון הזדמנויות, על שיתוף הפרט והמשפחה בהחלטות שנוגעות לרווחתם. (דברי הכנסת, 1996, חוברת י"ח, ישיבה תכ"ז מיום 27.2.1996, עמוד 4713)

היכן באות לידי ביטוי התובנות הביקורתיות הללו בממצאי המחקר? האם ממצאי מחקר זה תומכים בעמדה הביקורתית או בעמדתו של מנסבך (2005), שלפיה איגוד העובדים הסוציאליים בישראל חוטא בהתעלמות או בחוסר התייחסות מספקת לזוויות הראייה הביקורתיות כלפי חוק העובדים הסוציאליים? בהקשר זה יש צורך בזיהור מסוימת, שכן התשובה אינה ברורה. ניתן לפרש את הממצאים בצורה מסוימת ולטעון כי רמת התמיכה הגבוהה יחסית דווקא במימדים הפוליטיים־סמליים בחוק העובדים הסוציאליים מבטאת חוסר מודעות מספקת כלפי מכלול הביקורת הפוסט־מודרנית שניתן למתוח עליו. המשכו של קו פרשני זה יכול לטעון גם כי דווקא רמת ההסכמה היותר נמוכה בהיגדים הנוגעים להשלכות המעשיות של החוק בעבודה היומ־יומית מהווה ראיה לכך שההשלכות הרלוונטיות של החוק כלפי קידום זכויות אנשים הבאים במגע עם העובדים הסוציאליים, הם הפחות חשובים או משמעותיים מבחינתם של העובדים הסוציאליים.

דווקא משום שהממצאים האמפיריים בהקשר זה אינם חד־משמעיים ונתונים לפרשנות, נדמה שהממצאים מחזקים את הצורך ואת החשיבות של פיתוח שיח ביקורתי בקרב העובדים הסוציאליים בישראל, מתוך רצון וכוונה לעורר שאלות כגון: האם המשך קידום המיזם הפרופסיונלי במסגרת חוק העובדים הסוציאליים עומד באמות המידה שלהן מחויב מקצוע העבודה הסוציאלית? שיח כזה עשוי להשתלב יפה עם רצונם של העובדים הסוציאליים להכיר טוב יותר את חוק העובדים הסוציאליים – להכיר לא רק במובן של היחשפות למובנים הפרופסיונליים של החוק, אלא להיות מודעים גם לביקורת אנטי־פרופסיונלית או פוסט־מודרנית אפשרית על הוראותיו.

סיכום

המחקר שהוצג במאמר זה הוא מחקר ראשוני ומוגבל. חשיבותו ניכרת פחות בממצאים האמפיריים שהוא מציג ויותר בשאלות שהוא מעורר ובאתגרים המחקריים העתידיים שאותם הוא מציג. יתרה מכך, ממצאי המחקר חשפו רק פן צר אחד של חוק העובדים הסוציאליים. הם הציגו באופן נקודתי את עמדותיהם של עובדים סוציאליים במחוז חיפה והצפון כלפי החוק, וגילו באופן כללי מגמות של תמיכה בחוק, במיוחד בהיבטיו הסמליים והפוליטיים. במובן זה, מחקר זה מצביע על כך שציבור העובדים הסוציאליים בישראל תומך במיזם הפרופסיונלי כפי שהוא בא לידי ביטוי בחקיקת חוק העובדים הסוציאליים, וחותר לחיזוק ולעיגון מעמדה של העבודה הסוציאלית בישראל כפרופסיה מוכרת ובעלת מעמד, לפחות בהקשריה החוקיים. יחד עם זאת, כפי שתואר לעיל, בשל שיעור ההשתתפות הנמוך במדגם, המחקר הוא מוגבל ורמת הייצוגיות שלו בעייתית. מעבר למגבלות המדגם שצוינו להלן, יש גם לזכור כי המחקר בסופו של דבר לא בדק את רמת הידע בפועל של החוק, ולא בחן עד כמה העובדים הסוציאליים מבינים או מכירים בפועל את התכנים של החוק. בנוסף לכך יש לזכור כי אוכלוסיות היעד, כלומר הלקוחות והצרכים, כלל לא נחקרו, ועמדותיהם לא נבחנו. גם עמיתים אחרים, כגון עורכי דין, שופטים או אנשי טיפול נוספים, העובדים בסמיכות ובצמידות לעובדים סוציאליים, לא נחקרו אודות התנסותם ועמדותיהם כלפי ההתפתחות החוקית שהייתה כרוכה בחקיקת חוק העובדים הסוציאליים. מכאן, שמתבקשים מחקרי המשך אשר יבחנו את מידת היישום וההשלכות של החוק במציאות הלכה למעשה, וכלפי אוכלוסיות מגוונות, מעבר לעובדים הסוציאליים עצמם.

לבסוף, ממצאי המחקר חשפו את מורכבות היישום המעשי של הליך

הפרופסיונליזציה של העבודה הסוציאלית בישראל. מצד אחד, חקיקת חוק המסדיר ומעגן את מעמדם המקצועי של העובדים הסוציאליים הוא צעד מרכזי וחשוב בהקניית סטטוס מקצועי וסמכות נורמטיבית לעובדים הסוציאליים להגשים את ערכיהם ואת תכלית קיומה של הפרופסיה המקצועית שבחרו. מצד שני, הממצאים האמפיריים המצביעים על תמיכה בחוק עובדים סוציאליים, ובמיוחד בהיבטיו הסמליים והפוליטיים, מחייבים הקדשת מחשבה גם לשאלה כיצד למנוע התפתחות מצב עניינים שעליו כבר הצביעה וייס (2005), שבו דווקא ההישגים המקצועיים של העבודה הסוציאלית בישראל, וביניהם חקיקת חוק העובדים הסוציאליים, יגרמו לצמצום הביקורת העצמית של המקצוע ולהנמכת המודעות לפוטנציאל השלילי של המיזם הפרופסיונלי.

מקורות

- בג"צ 4393/03. האגודה לקרימינולוגיה קלינית נגד מדינת ישראל ואחרים נ' משרד העבודה והרווחה ואחרים (לא פורסם).
- בר-צורי, ר. (2003). עובדים סוציאליים בישראל – סקירת התפתחויות בתחום בשנים 1990–2002. ירושלים: משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.
- גולדשטיין, ש. ורוזנר, י. (2000). חוק העובדים הסוציאליים הלכה ומעשה. תל-אביב: רמות.
- גילת, י.צ. (2002). על חוק העובדים הסוציאליים תשנ"ו–1996 ועל מקצת חידושויו. קריית המשפט, שנתון הקריה האקדמית, ב, 263–239.
- דברי הכנסת (1995). הצעת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ה–1995 (קריאה ראשונה). ישיבה ש"ח, 6.2.95.
- דברי הכנסת (1996). הצעת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996 (קריאה שנייה וקריאה שלישית). ישיבה תכ"ז, 27.2.1996.
- וייס, ע. (2005). העבודה הסוציאלית בראי הביקורת. חברה ורווחה, כה (2), 249–281.
- חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996. ספר חוקים תשנ"ו, 1574, מיום 8.3.1996, עמוד 152.
- חוק שירותי הסעד, תשי"ח–1958. ספר חוקים תשי"ח, 249, מיום 28.3.1958, עמוד 103.
- מנסבך, א. (2005). ביקורת ללא פחד: מבט ביקורתי על העבודה הסוציאלית לנוכח הגותם של קארל מרקס ומישל פוקו. חברה ורווחה, כה (2), 167–183.
- נייפרס, י. (1984). רווחה חברתית והשירותים הסוציאליים בישראל. ירושלים: מועצת בתי הספר לעבודה סוציאלית בישראל.
- רוזנר, י. (1999) שמירת סודיות – רק על פי החוק. מידעו"ס, ביטאון איגוד העובדים הסוציאליים, 25.
- רוזנר, י. (2005). יישום חוק העובדים הסוציאליים – בעיות שנוצרו ופתרון. מידעו"ס, ביטאון איגוד העובדים הסוציאליים, 40.
- שניט, ד. (2001). סודיות, פרטיות והזכות לדעת בעבודה סוציאלית. ירושלים: הוצאת מאגנס.
- שפירו, ש. (1996). על הדבש ועל העוקץ – עם הפעלת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996. מידעו"ס, ביטאון איגוד העובדים הסוציאליים, 21.

- שפירו, ש., שרר, מ., קורין-לנגר, נ. ווייס, ע. (2002). התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. חברה ורווחה, כ"ב (2), 135–152.
- תקנות שירותי הסעד (כשירים לעבודה סוציאלית) תשי"ט–1959. קובץ תקנות 947 מיום כ"ח באלול תשי"ט עמוד 209.8 (1.10.1959)
- Alaszewski, A., & Manthorpe, J. (1990). Literature review: The new right and the professions. *The British Journal of Social Work*, 20, 237–251.
- Baylis, P.J. (2004). Social work's protracted identity crisis: A Lacanian perspective. *Psychoanalytic Social Work*, 11, 55–69.
- Biggerstaff, M.A. (2000). A critique of the model state social work practice act. *Social Work*, 45, 105–115.
- Brake, M., & Bailey, R. (Eds.) (1980). *Radical social work and practice*. London: Edward Arnold.
- Brieland, D., & Lemmon, J. (1977). *Social work and the law*. St. Paul, MN: West Publishing.
- Bucher, R., & Stelling, J. (1969). Characteristics of professional organizations. *Journal of Health and Social Behavior*, 10, 3–15.
- Durkheim, E. (1957). *Professional ethics and civic morals*. New York: The Free Press.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1998). Attitudes, structure and function. In D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & L. Gardner (Eds.), *The handbook of social psychology Vol. 1* (4th ed.) (pp. 269–322). Boston: McGraw-Hill.
- Ferguson, H. (2001). Social work, individualization and life politics. *British Journal of Social Work*, 31, 41–55.
- Friedson, E. (1994). *Professionalism reborn: Theory, prophecy and policy*. Chicago: The University Chicago Press.
- Hall, R. H. (1983). Theoretical trends in the sociology of occupations. *Sociological Quarterly*, 24, 5–23.
- Hardcastle, D. A. (1977). Public regulation of social work. *Social Work*, 22, 14–20.
- Hugman, R. (1996). Professionalization in social work: The challenge of diversity. *International Social Work*, 39(2), 131–147.
- Ife, J. (2001). *Human rights and social work: Towards rights-based practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Illich, I., Zola, I. K., McKnight, J., Caplan, J., & Shaiken, H. (1977). *Disabling professions*. London: Marion Boyars.
- Larson, M. S. (1977). *The rise of professionalism: A sociological analysis*. Berkeley, CA: University of California Press.
- MacDonald, K. M. (1995). *The sociology of professions*. London: Sage.
- Mizrahi, T. (1992). Social work in health care regulation and legislation. *National Health Line*, 17(2), 87–91.
- Payne, M. (1997). *Modern social work theory* (2nd ed.). Chicago IL: Lyceum Books.
- Roach-Anleu, S. L. (2000). *Law and social change*. London: Sage.
- Royse, D. (2003). *Research methods in social work*. Belmont CA: Wadsworth.
- Stone, G. (1999). Evaluation of an effort to improve students' attitudes toward technology. *Arete*, 23(3), 46–53.
- Vago, S. (1997). *Law and society* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

חוק, עבודה סוציאלית ופרופסיונליזם

- Weiss, I., & Gal, J. (2003). Israel. In I. Weiss., J. Gal, & J. Dixon (Eds.), *Professional ideologies and preferences in social work: A global study* (pp. 141–57). London: Praeger.
- Weiss, I., Gal, J., & Dixon, J. (2003). *Professional ideologies and preferences in social work: A global study*. London: Praeger.
- Wilensky, H. L. (1964). The professionalization of everyone? *American Journal of Sociology*, 70(2), 137–158.
- Wong, J. (2001). The state of the profession. *Research on Social Work Practice*, 11, 217–222.
- Young, A. F., & Ashton, E. T. (1956). *British social work in the nineteenth century*. London: Routledge & Kegan Paul.